

CEZA ADALETİNDE "TANIK"

Dr. Mustafa Tören YÜCEL (*)

Adalet geniş ölçüde tanıklağa dayanan bir kurumdur. Tanığın gücü oldukça fazladır. Halk arasında "iki tanıkla adam asılır" derler.

Tanığın görevi bir şey saklamaksızın ve bir şey katmaksızın, kimseden korkmayarak, bir tesire kapılmaksızın bildiğini söylemesidir (CMUK. 57). Yalnız bildiği "doğru" mu? Her tanık doğruyu görebilir mi? Bilebilir mi? Doğru gördüğünü veya bildiğini doğru hatırlayabilir mi?

Yargılama Gerçeği.

Tanıkların söylediklerinden ancak yarısının "doğru" olduğu; geri kalanın ise "yanlışlığı" (yalan veya hata ile yapıldığı) psikolojik olarak saptanmıştır. Hukuk eğitiminde kurumlar, kavramlar, temel yasalar ve ilgili maddeleri; staj sırasında ise pratiği ilgili yasa maddeleri ve fıkrasını kolayca bulmak öğretilmekte ise de; yargılamanın özü olan "gerçeğin ne olduğunu saptama" konusu çok az işlenmektedir. Ekseri hakimler de ceza yargılamalarının % 90, hukukta ise % 70'inde hukuka ilişkin soruların ana mesele olmadığından bilgi sahibi değildirler. Ne var ki, ceza yargılamasında can alıcı soru: "oldu mu? veya olmadı mı?" şeklinde olgu saptanmasına yönelik olmaktadır (1).

Almanya'da 1100 yargılamanın yenilenmesi dosyasının analizi sonucunda, ciddi suçlara ilişkin 50 mahkumiyette tanıkların

(*) Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürü.

(1) Bkz. Ian M. L. Hunter. *Memory-Facts and Fallacies*, Penguin Books, 1961; H. Münsterberg. *On the Witness Stand*, New York, 1908 pp. 39-69.

ilk duruşmada sanık aleyhine yalan beyanda bulundukları belirlenmiş; her yıl birkaç bin kadar mahkeme kararının yanlış verilmesi olasılığına değinilmiştir (2). R. Bender'in Almanya'da 624 dava dosyası üzerinde yaptığı incelemede mahkemece tanıklardan yalnızca % 3 üne inanmadığı saptandı.

Sorgulama ve Tanık Dinleme Sanatı

Hukuk eğitiminde (çapraz) sorgulama tekniği ve delil ikame psikolojisi zorunlu unsurlar olarak belirmektedir. Çapraz sorgulama ile önceden tasarlanmış yalanlar önlenabilmektedir. Nitekim, Japonya'da yalancı tanıklığa karşı bu sorgulamaya çokça başvurulmakta ve bu oran % 80'i bulmaktadır (3). Bu sorgulama türünde dinlenecek birkaç kişi birlikte huzura alınmakta; A ve B'ye soru sorulmaksızın önce C'ye, daha sonra D'ye soru sorulmakta ve aniden B'ye dönülerek sorgulamaya devam edilmektedir.

Tanık beyanlarını irdeleme konusunda kendi deneyimlerine dayandıklarını düşünen hakimler bakımından Bernad Shaw'un şu sözünü hatırlatmakta yarar vardır: "Çoğu kişi yirmi yıldır yanlış bildiği veya yaptığını "deneyim" telakki etmektedir."

Kuşkusuz, tanıkların aynı şeyi söylemesi, rastlantı veya düzmece olarak aynı hikayenin ortaya çıkmasını sağlamanın ötesinde delil değeri kuşku ile irdelenmelidir (4).

Hakimler tanıkların, özellikle, kesinlik içeren konuşmaları; üstüne basa basa ifade vermeleri halinde de dikkatli olmalıdırlar. Araştırma sonucunda sunulan delilin gerçek dışı olduğu sap-

-
- (2) German Courts too gullible, says legal study. **The German Tribune**, 5.2.1984 p. 14; R. Bender & S. Röder. **Tatsachenfeststellung vor Gericht** München, 1981.
 - (3) M.T. Yücel. "Japon Ceza Adaleti Sistemi" **Yargıtay Dergisi**, C. 11 (Ocak-Nisan 1985) Sayı: 1-2, s. 62; İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi 6/d. maddesindeki "çapraz sorgulama"nın usul hukuku ve pratiğine intikali için düzenleme yapılmalıdır. Bu bağlamda Sözleşmenin 5 ve 6. maddeleri için Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Divanınca verilen kararlar sonucu yeni bir usul hukuku oluşturulması gözardı edilmemelidir.
 - (4) "Olayı anlatan bütün tanıkların aynı sözleri ses alma cihazı gibi aynı sıra ile tekrarlamalarını beklemek, psikolojik insan varlığı karşısında esasen doğru değildir." **Yargıtay Ceza Genel K. K. E: 1972/2-426, K: 1974/76.**

tandığı 100 davadan % 70'inde delilin bu şekilde verildiği belirlenmiştir. Hakimlerde delil psikoloji konusunda bilinçlenme sağlama bakımından hukuk fakültelerinde verilen kriminoloji - adalet psikolojisi eğitimin yeterli olmamasının ötesinde hakimler için sorgulama - çapraz sorgu teknikleri ve delil psikolojisi konusunda Türkçe yayında yok denecek derecededir.

Hakimler yaşam ve mesleki deneyimlerine dayalı olarak; bazende kehanetle sonuç çıkarma durumundadır. Hiç kuşkusuz, tanıkların güvenilirliği konusunda ciddi testlere tabi tutulması halinde bu yaklaşım gereksiz olacaktır. Bu amaçla, adliyelere yardımcı "adli psikologlar" görevlendirilmeli; bu uzman kişiler tanıkların tanıklığını irdeleyebilmelidir. Aksi takdirde, tanıkların tanığı durumundaki duruşma hakiminin yanılgısı kaçınılmaz bir nitelik gösterecektir. Psikologların görev alması, yargılama sürecinde adalet psikolojisinin pratiğine elverecek; yerleşmiş myth'lerin (sanık susuyorsa, suçlu olduğunun kanıtı olarak yorumlanması; tehevvüren konuşursa suçlu olduğunu göstermesi) giderilmesini zaman içerisinde sağlayacaktır.

Psikolojik teoriye göre; doğru ifadeler, fazla ayrıntı içermeli; kişinin tekrarlanan sorgulamadaki yanıtları, büyük ölçüde aynılık göstermemelidir. Yine, bu tür tanıkların daha doğal, spontane; içerik ve gramer bakımından daha düzensiz bir biçimde ifade verdikleri gözlenmektedir.

Bu teorileri test etmek üzere Dr. Köhnken (Kiel Üniversitesi Psikoloji Bölümünde) Almanya'da islahevinde bulunan 16 ve 17 yaşlarındaki test grubuna bir eşya hırsızlığını içeren bir film gösterdi. Denekteki kızlardan bir grubunun hikayeyi kasden yanlış aktarması ve masum bir kişiye kuşkuyu yönlendirmesi istendi. Bunların ifadeleri, hadiseyi mümkün olduğunca doğru olarak anlatmaları istenilenlerle karşılaştırıldığında; farklar çarpıcı bir görünüm kazandı. Yalan söylemesi istenilen kızlar (hikayeyi kendiliğinden nakledenlere oranla) daha kısa cümleler kullandı. Bunlar aynı zamanda daha yavaşça konuştu ve fazla retorik, süsleme (Herkesin bildiği gibi, sizin bildiğiniz gibi, hemen hemen, her nasılsa) yoluna gittiler (5).

(5) Çocukların tanıklığı için bkz. F. Erem. **Adalet Psikolojisi**. ss. 310-311

Genel bir teori olarak, "ilk ifadenin en iyisi olduğu" göz ardı edilmemelidir. Eğer ifade yalnızca olay ile ilgili ise veya ifade veren kişinin sorgulaması sıcağı sıcağına oluyorsa bu teori bir kural olarak geçerlidir. İfade veren kişinin anlatımı aniden olmayıp bir süre sonra olduğunda kişi kendini ifade vermeye hazırlamaktadır. İlk verilen ifadenin güvenilirliğinin ne derece yüksek olduğü zamanla unutulmakta ise de, tek tek detaylar göz önüne alındığında ilk alınan ifadenin yargılaması devam eden davayı desteklediğı ve güvenli şekilde amaca ulaşmayı sağladığı görülmektedir.

Tanık ifadesinde on uyarıcı işaret

1- Terleme: Eğer yüz kızarması ve terleme gözüküyorsa bu görünüm, kızgınlığa, şaşkınlığa veya alışılmadık bir sinirliliğe işarettir. Terli ellerin anlamı aşırı heyecandır.

2- Yüzde renk atması: Ani bir renk değişimi (kızarma), kızgınlığı, utanmayı ve sıklıganlığı ortaya koyar; fakat, bu kesin bir suçluluk göstergesi değildir. Sararmış bir yüz, korku ve şoku gösterir; bu ise, her şeyden önce bir suçluluk işaretidir.

3- Ağzı kuruması: Bu aşırı bir sinirliliğe işarettir. Bu aynı zamanda güvenilir bir yalan sinyaline işarettir. Ağzı kuruluşunun bir göstergesi ise, yutkunma, susuzluk ve kuruyan dudakların bir dille ıslatılmasıdır.

Çoğu insanlar yalan söylemeye başlamadan önce yutkunur.

4- Nabızdaki artış: Nabzın çok hızlı atmasının bir aldatma işareti olabileceğı unutulmamalıdır. Bazen çok kuvvetli nabız atışı boyundaki atardamardan farkedilir.

5- Nefes alıp verme: Aldatma manevrası kişinin nefes alıp vermedeki kontrolsüzlüğü ile kendisini ele verir. Bununla birlikte ilk suç işleyenlerde gırtlakta sık sık ve hızlı inme çıkma gözü-
kür.

Ank, 1977; C. Hedderman. **Children's evidence, the need for corroboration**, Home office, London 1987; "Küçük Şahitler" (Aktualite) **Hürriyet** 12.3.1992, s. 4.

6- Göz kaçırma: Göz kaçırma olayı yalnızca yalan söylemeye işaret olmayıp aynı zamanda utanma ve sıkılma işareti de olabilir.

7- Ses değişimi: Yalan söylemek isteyen kişilerde ses herhangi bir neden olmaksızın anlaşılır bir biçimde açıkça değişir ve sıkça gelip geçen kısık öksürükler oluşur; daha sonra ise, genellikle büyük bir korkuya bağlı olarak konuşmaktan çekindikleri görülebilir.

Doğru söylenen bir ifade de ise, akıcı, daha özgür ve zengin kelimelerden oluşan bir konuşma biçimi vardır. Ses kuvvetli ve tazedir; nefes alışverişi normaldir.

Yalan ifade de ise, ses bir baskı altındadır. Sesin ton ve yüksekliği birbirine eşittir. Seste renksizlik, matlık ve gayri tabiiyet artar; sesin tonu yükselir.

8- Gülümseme:

a- Sinirli gülümseme: Devam eden veya uygun olmayan gülme görüntüsü güvensizlik, yanılgı ve çaresizliğin belirtisidir. İfadesi alınan kişide duygusal durumunu korumak amacıyla anlamda sıkça geriye dönüş eğilimi gözlenir.

b- Alaylı gülümseme: Bu gülümseme, sıkça, ses tonu ile birlikte deneyimli yalancının ikna kabiliyetini ortaya koyar. Bu tam veya yarı bilinçsiz reaksiyon, suçsuzluk duygusu ile yalan arasındaki bağlantıyı azaltan bir deneme olarak görülür. Yalancının kendi sözlerine yersiz yere gülmesine neden olur.

Gülümseme ile birlikte ifadesi alınan kişi bir sinyal vermekte ve sözlerinin ciddiye alınması gerektiğini söylemektedir.

9- Katılık - Donukluk: Yalan ifade de kişideki katı, tepkisiz duruş veya sert bakışlar, duygusal durumunun dışardan gözetlenmesini gizleyen gergin ve kendine özgü bir hakimiyeti gösterir. Kendine özgü bu kuvvetli, bu gerilimli konsantrasyon, bedeninde bu yalan hikayeye uyumunu sağlar.

10- Sahte jest ve mimikler.

Suçluyu Teşhis

Adli yanılığa neden olan konularından biride tanıklarca zanlıların belirlenmesi yöntemidir. Herkesin T.V.'deki polisiye dizilerde tanık olduğu zanlının belirlenmesi için görgü tanıkları önünde kimlik belirleme geçidi ciddi kayıtlarla algılanmalıdır. Amaca (en azından bir kişinin genellikle zanlı olduğu) bir grup insan arasında muhtemel suçluyu belirlemedir.

Bu durumda kolluk görevlileri, tanıkları bilinçli olarak etkileyecek sayısız yollara başvurabilmektedir. Teşhis geçidini düzenleme için gerekli zaman ve düzenleme, tanıkların çoğunu, suçlunun bu geçitte yer alan kişiler arasında olduğunu otomatik olarak varsaymaya yöneltmektedir.

Bu teşhis yöntemi kolaylıkla hatalı bir yaklaşım olabilmekte ve tanıkları yersiz bir emin olma duygusuna itmektedir. Bu bağlamda ekseri tanıkların iyi, zeki ve işbirlikçi görünmeye istekli oldukları da göz ardı edilmemelidir. Bu iki faktörün birleşimi tanıkları ekseriya geçitteki birini teşhise fazlaca istekli yapmaktadır.

Kuşkusuz, teşhis sürecinde tanıkları etkilemek üzere telkine de başvurabilmektedir. Bunlar ekseriya birbirini tanıyan kolluk görevlileri olup, tanıyamadıkları birini otomatik olarak göstermektedir.

Adli Hata ve Beraat

Adli hatalar belirli ölçüde yalancı tanıklık sonucu belirmektedir. Kuşkusuz, Cumhuriyet Savcılarınca açılan kamu davalarınındaki itham yüzdesinin son beş yıldır küçümsenmeyecek oranda olması (1992 yılı için % 50), ceza mahkemelerindeki mahkeme türü itibariyle beraat yüzdeslerinin yüksek bulunmasında (Devlet Güvenlik Mahkemelerinde % 59; Ağır Ceza'da % 37; Asliye Ceza'da % 38 ve Sulh Ceza'da % 16) yalancı tanıklığın payı küçümsenmeyecek ölçüdedir.

Bu sonucu etkileyen unsurlar arasında maddi delil bakımından Kriminal Polis Laboratuvarları (Balistik, grafoloji, sahtecilik, patlayıcı maddeler, kimya, mikro analiz ve biyolojik bölümleri) ile Adli Tıp'taki gelişmeler oldukça önemlidir.

Aynı duyarlılığın şahsi delil (tanık) bakımından gösterilmesi için psikoloji bilincinin Hukuk Fakülteleri ile Hakim ve Savcı adayları Eğitim Merkezinde sağlanmasına çaba gösterilmelidir.

Tanıklığın Sıhhatini Test Faktörleri

Uygulamada mesleki deneyimle tanıklara özgü aşağıdaki faktörler saptanmıştır. Tanık beyanlarının gerçeği yansıtıp yansıtmadığını saptamak amacıyla bu faktörlerin hakimlerce irdelenmesi gerekmektedir (6).

1- Tanık anlatımı kendi içinde tutarlı mı? Diğer bir ifade ile, tanığın söyledikleri kendi içinde çelişkili mi?

2- Tanık beyanları ile tutarlılık gösteriyor mu?

3- Belgesel delil, taraflarca kabul edilen gerçekler veya herkesce bilinen veya deneyimle sabit olan gerçeklerde olduğu gibi tartışma götürmeyen gerçeklerle tutarlı mı?

4- Tanığın fiziki (örneğin görme bozukluğu veya zayıflığı, renk körlüğü) veya akli sakathlığına (patolojik amnesia) ilişkin bulgular ile dürüstlüğü hakkında yaygın kuşkular gözönüne alınarak tanığın "güvenirliği" değerlendirildi mi? (7).

5- Tanığın gerçeği veya doğruyu ifade edemeyeceğinin kanıtı fiziki bulguları ve gözleme yeteneğini etkileyecek karakteristikleri (mesafeyi, hacmi algılama yeteneği) var mı?

6- Tanık tarafından ifade edilen husus veya hususların olası veya olasılık dışı olup olmadığı belirlendi mi?

Sonuç

Tanıkların bilmeyerek bir insanın, birçok insanın mutsuzluğuna, hürriyetten yoksunluğuna sebebiyet vermemesi için yukarda özet olarak verilen soruların değerlendirilmesi; önemli davalarda tanık beyanlarının video çekimi yapılarak hüküm öncesi izlenmesi çağdaş psikolojik bulgular karşısında bir gereklilik olarak belirlemektedir (8).

(6) J. Vennard. *Contested Trials'in Magistrates' Courts*. Home Office, London 1982, p. 23.

(7) Bkz. F. Erem a.g.e. ss. 316-317.

(8) Bkz. O. Akbal. Tanıklık üzerine, *Cumhuriyet* (21.1.1974); H. Pulur. "Tanıklık" *Deyip Öteye Geçmeyin*. *Milliyet* 22.4.1976 s. 5.